

Универзитет у Београду, Шумарски факултет –
Одсек за пејзажну архитектуру и хортикултуру, Београд

DOI 10.5937/kultura1859234D

УДК 72.071.1 Добровић Н.
712.2

оригиналан научни рад

ПРИРОДА, ПЕЈЗАЖ, ВРТ: МИСАОНЕ ПРИТОКЕ У ДЕЛУ НИКОЛЕ ДОБРОВИЋА

Сажетак: *Педесетих година двадесетог века архитекта и урбаниста Никола Добровић писао је о концепту градског пејзажа експлицитно успоставивши релације између квалитета простора с достигнутим друштвеним вредностима. Објашњавајући поливалентну природу градског пејзажа као: „нову врсту просторности грађевних тијела и њихове пластике, шупље пластике између њих, архитектуре терена, зеленила и видика у једну органску, смишљену композициону цијелину”, Добровић је био међу првима који су у нашој средини разматрали овај појам. Овај рад испитује исходишта теоријских поставки Добровићевог „просторног стваралаштва” која извиру из његовог свеобухватног разумевања целовитости света: од природе преко врта до пејзажа, односно, преведено у урбану реалност: од градског простора преко градског зеленила до градског пејзажа. Чланак садржи приказ извода из неформалних бележака Николе Добровића, записаних у свескама које се налазе у ауторовој заоставштини у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду, као и део визуелног материјала, односно фотографије и ликовне приказе вртова Дворца Версај (Palais de Versailles).*

Кључне речи: *Никола Добровић, природа, (градски) пејзаж, универзална урбанистика*

Уводне напомене¹

Целокупно дело архитектке, урбанисте, професора Николе Добровића (1897–1967), којем се овај чланак посвећује поводом обележавања пола века од смрти, треба да буде изнова истраживано и због своје релевантности, још једном потврђене у компарацији са савременим тенденцијама развоја архитектонске и урбанистичке теорије и праксе. Ово истраживање представља покушај да се успоставе релације између теоријских поставки „просторног стваралаштва” архитектке Николе Добровића, његовог свеобухватног разумевања целовитости света, од природе до пејзажа и врта, с једне, и неких од савремених тумачења теоријског појма пејзажа, с друге стране.

Део наслова четвртог наставка Добровићевог уџбеника *Са времена архитектура*², је и израз *мисаоне притоке*, што указује на тачку сагледавања теме у овој књизи, односно на проучавање савременог архитектонског стваралаштва са аспекта истраживања његових интелектуалних основа и успостављања релација између различитих аутора и праваца. Наведени израз налази се и у наслову поглавља „Стваралаштво Николе Добровића: мисаоне притоке” Милоша Р. Перовића, у књизи чији је аутор заједно са Спасојем Крунићем³, која је посвећена делима и личности архитектке и објављена поводом обележавања стогодишњице Добровићевог рођења. У наведеном поглављу, поред тога што указује на сложене путеве могућих утицаја одређених праваца европске авангарде, нарочито мађарског активизма, на архитектонску синтаксу Добровића, Перовић пише, из сопственог искуства, о упечатљивој личности свог професора: „вулканског темперамента”, „драгој”, „помало прекој”, али „препуној знања”, која је некима од студената остала у памћењу и као својеврсно „архитектонско божанство”⁴.

У време обележавања годишњица Николе Добровића, деценију раније, 1987, Центар за мултидисциплинарне студије

1 Овај рад је реализован у оквиру пројекта „Истраживање климатских промена на животну средину: праћење утицаја, адаптација и ублажавања” (43007) који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије у оквиру програма Интегрисаних и интердисциплинарних истраживања за период 2011–2018. године.

2 Dobrović, N. (1965) *Savremena arhitektura. 4. Misaone pritoke*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.

3 Перовић, М. Р. Стваралаштво Николе Добровића: мисаоне притоке, у: *Никола Добровић: есеји, пројекти, критике*, приредили Крунић, С. и Перовић, М. Р. (1998), Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду / Музеј архитектуре, стр. 21-77.

4 Исто, стр. 21-22.

Универзитета у Београду, објавио је књигу *Урбанистичка граматика архитекте Николе Добровића*⁵, коју је том приликом приредио Борко Новаковић. Реч је о Добровићевој студији под називом „Основи потенцијалног просторног планирања”, која је била представљена на Шестом саветовању и Првом редовном конгресу Савеза друштава урбаниста Југославије, одржаном у Аранђеловцу, крајем маја и почетком јуна 1957. године. У предговору књизи, Борко Новаковић такође пише о Добровићевој личности, о његовој „фуриозности”, „неухватљивости”, „антикомформизму”, али и о несхваћености од стране средине, која је, по мишљењу приређивача, проузрокована тиме што је овај архитекта и урбаниста увек „ишао или напред или мимо трасираног редоследа”⁶. Новаковић подсећа да се „великанима, као што је Добровић, ваља увек изнова враћати, поготову када затаје основне вредности професије и њених ефеката”⁷, а нарочито ако је у питању човек који је – „платио цех за сваки свој успешан и напоран рад”⁸.

*Добровићев поглед на свет:
уметност лепог баштованства*

У овом раду, посвећена је пажња Добровићевим истраживањима и белешкама насталим у његовом дубровачком периоду. Милош Перовић главну мисаону притоку Добровићевом стваралаштву види у мађарском активизму, али наводи и да је, као „контемплативна личност на коју спољни утицаји не делују праволинијски”⁹, Добровић био архитекта, градитељ и мислилац који је акумулирао и теоријско знање и стручно искуство, претварајући га у енергију која се током живота преточила у мноштво свежих, иновативних идеја и увида у области архитектуре и урбанизма¹⁰. У Архиву Српске академије наука и уметности (САНУ), у заоставштини Николе Добровића, налазе се свеске бележака, међу којима се темом природе, пејзажа, пејзажне архитектуре и сликарства, историје вртне уметности, баве: *Вртови, развитак вртова, Уметност лепог баштованства, Вртови, ренесанса,*

5 Добровић, Н. (1987) *Урбанистичка граматика (Основи потенцијалног планирања, 1957)*, приредио Новаковић, Б., Београд: Центар за мултидисциплинарне студије Универзитета.

6 Новаковић, Б. Предговор приређивача, у: Исто, стр. а-ј, цитат х

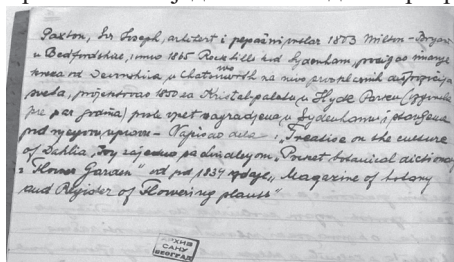
7 Исто, стр. а.

8 Исто, стр. г.

9 Перовић, М. Р. нав. дело, стр. 54.

10 Исто, стр. 61.

*Италија и Мешовити паркови*¹¹. Ови рукописи, необјављени и недатирани, забележени су током једног од тешких, али и плодних животних периода Николе Добровића, његовог дубровачког периода¹². Добровић минуциозно бележи различите податке, пише и размишља о многим темама. У једном од пасуса које је посветио Џозефу Пакстону (Joseph Paxton) налази се информација која донекле дефинише и датирање рукописа. Добровић у том одломку наводи познате чињенице: да је Кристална палата (*The Crystal Palace*), коју је Пакстон пројектовао и која је за потребе Велике изложбе индустријских производа свих нација (*The Great Exhibition of the Works of Industry of All Nations*), подигнута у Лондону, у Хајд парку (Hyde Park), 1851, изнова постављена у Јужном Лондону, у Сиденхам Хилу (Sydenham Hill), где ју је заде-сио пожар у којем је грађевина – како тада Добровић пише – „изгорела пре пар година”¹³. Према томе закључујемо да је забелешка настала свакако после 1851, односно, можда и почетком четрдесетих година двадесетог века. Прегледајући рукописе, не стиче се утисак да их сачињава човек који се, у том периоду притиснут незавидним животним приликама, из нужде бави баштованством, што је за његову супругу и њега, у то време често и једини начин да се прехране¹⁴.



Слика 1 Белешке Николе Добровића, *Мешовити паркови*, рукопис; извор: Архив Српске академије наука и уметности, Заоставштина Николе Добровића, сигнатура: 14878-15.

- 11 Архив Српске академије наука и уметности (САНУ), Заоставштина Николе Добровића, рукописи: *Вртови, развитак вртова, Уметност лепог баштованства, Вртови, ренесанса, Италија и Мешовити паркови*, сигнатуре, сукцесивно: 14878-12, 14878-13, 14878-14, 14878-15.
- 12 Између осталог, видети: Blagojević, Lj. (2015) *Itinerari: moderna i Mediteran. Tragovima arhitekata Nikole Dobrovića i Milana Zlokovića*, Beograd: JP „Službeni glasnik” / Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet; Ivanišin, K., Thaler, W. and Blagojević, Lj. (2015) *Dobrović in Dubrovnik: A Venture in Modern Architecture*, Berlin: Jovis Verlag GmbH; Милинковић, М. (2007) *Критичка пракса архитекте Николе Добровића: Дубровачки период, 1934–1943*, магистарска теза, Архитектонски факултет, Универзитет у Београду, Београд.
- 13 Добровић, Н. (н. д.) *Мешовити паркови*, рукопис, Архив САНУ, Заоставштина Николе Добровића, сигнатура: 14878-15.
- 14 Blagojević, Lj. нав. дело; Blagojević, Lj. A Lifetime of a Mediterranean Modern, in: Ivanišin, K., Thaler, W. and Blagojević, Lj. нав. дело, стр. 129-159.

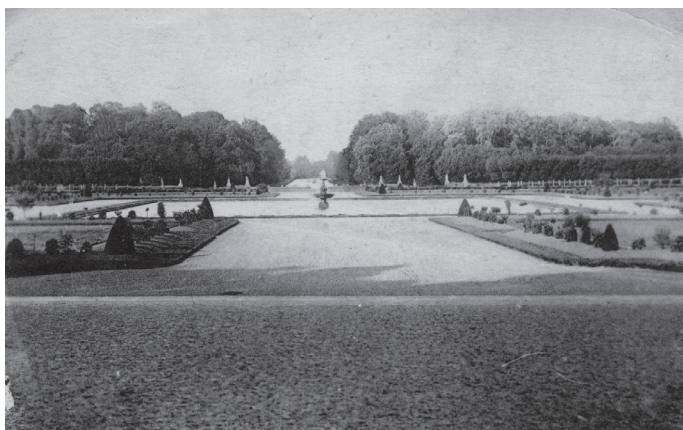
Интелектуално бављење вртovima и природом, историјом паркова и пејзажа, проучавањем филозофије и сликарства, како читамо из ових рукописа, за Добровића је у тадашњим условима било исто важно као и храна, коју је узгајао – то је такође била егзистенцијална потреба. Једна реченица из белешки, може да буде парадигматична за Добровићево проучавање природе: „Биљка је нешто козмичко, она је скупо козмичка творница и чистач атмосфере, живи, ради, прерађује а да то не зна, без будноће и свести, носи ипак у сваком свом семену део будућег лика неког предела, жив је архитектонски елемент”¹⁵. Увид о метафизици природе, не затвара за Добровића врата и другим, различитим аспектима проучавања значења и значаја природе и њених обликовних, филозофских, уметничких, или функционалних својстава. Добровић није одвојен од предмета свог проучавања, не посматра га са дистанце, већ напротив, у контексту живота који се одвија и који се одвијао на планети, и то у његовој слојеној свеобухватности. Изгледа као да Добровић не може другачије, већ да обрису пејзажа и вртова и природе, дефинише не само и искључиво као слике и призоре, већ као средства медијације, као критички метод којим се поставке света који проучава симултано и проверавају, и стварају. *Уметност лепог баштованства*, Добровић види као целину коју чине: 1. свет неживог материјала; 2. свет биљног царства; 3. свет човеков, и у којој су подршка духовног живота, заједно са Лепим баштованством, још и Пољопривреда, Архитектура и Урбанизам, од којих се последња два саставна дела колонизирају, како он пише, у нову врсту *универзалне урбанистике*¹⁶.

Добровић овом теоријом и размишљањима о природи, као што видимо, дефинише и заокружује структурну целовитост света који нас окружује. Осим тога, читајући белешке, стиче се утисак да Добровићева истраживања немају лимите, простиру се у свим правцима, којима овог аутора води моћ имагинације, научне спекулације и дубоког знања. Добровићеве увиди у свескама испуњеним његовим понекад једва читљивим, врло често „нервозним” рукописом, посвећени су, истовремено, различитим хронолошким, географским и тематским нивоима. У белешкама Добровића није необично да се усред писања о историји вртова, појави пасус о ерозији, с дефиницијом и егзактним подацима који се детаљније баве овом појавом, као и са примерима различитих културних пракси против ерозије, примењених у различитим

15 Добровић, Н. (н. д.) *Уметност лепог баштованства*, рукопис, Архив САНУ, Заоставштина Николе Добровића, сигнатура: 14878-13.

16 Исто.

географским и историјским контекстима. Ту се одмах налази и пасус о улози „пределне архитектуре” у спречавању и ублажавању ове појаве, и напомена да је то делатност: „која обухваћа све што је ван градских насеља, уједно је пролиферација против ерозије земљине коре, коју стварају ветар и вода које однесу црнице, ораница и пашњака годишње само у Сједињеним државама три милијарде тона”¹⁷. Такође, међу Добровићевим белешкама, постоји и цртица о „сликарству пределних простора”¹⁸, у истој свесци у којој и претходни одломак – *Вртови, развитак вртова*. Интересантно је да је рукопис у овој свесци прецртан, до дела који се бави ерозијом. Први следећи непрецртан текст у рукопису је управо забелешка о пејзажном сликарству, које „утиче духовно на човечанство, али оно делује и на уметност вртова. [...] Кинески вртови на пример у наступању узастопних привидних сцена и пределних простора доследан су наставак кинеског сликарства предела трансцедираног [...] у стварну представу. У уметничким делима доспева интелигенција до савршене самоспознаје”¹⁹, у којој се разматра: однос, концепција и сликарско схватање природе, које, како пише Добровић – увек непогрешиво одаје културу из које потиче.



Слика 2 Једна од алеја у Версају, разгледница; извор: Архив Српске академије наука и уметности, Заоставштина Николе Добровића, сигнатура: 14878-33.

Да би се успоставила релација између Добровићевих и савремених теоријских поставки о пејзажу и природи, овде је важно приказати увиде географа, оријенталисте и филозофа Огистена Берка (Augustin Berque), у књизи *Thinking Through*

17 Добровић, Н. (н. д.) *Вртови, развитак вртова*, рукопис, Архив САНУ, Заоставштина Николе Добровића, сигнатура: 14878-12.

18 Исто.

19 Исто.

Landscape (Размишљање кроз пејзаж)²⁰, први пут објављене на француском, 2008. године. Берк у овом делу указује на апсурд у савременом свету, који се огледа у чињеници да, иако у различитим областима постоји веома велики интерес за бављење пејзажем, као и за теоријска проучавања пејзажа, с друге стране, видна је све већа девастација тог истог пејзажа. Ову појаву Берк објашњава тиме да: што више размишљамо о пределу – све више га уништавамо. У истраживању основних питања о девастацији животне средине и пејзажа у западној цивилизацији данас, Берк подсећа на културе које су своје окружење стварале следећи „размишљање кроз пејзаж” или „пејзажно размишљање” (фр., *la pensée paysagère*; енгл., *landscape thinking*)²¹, односно спровођењем пракси уређења земљишта насталих у вековним искуствима постизања склада с околином, карактеристичних за традиционална предмодерна друштва, у европском и светском контексту. Берк назначавача појам „људског миљеа” (фр., *le milieu humain*)²², који не види само као територију трајно насељену људима, у оквиру целокупне биосфере, већ и као резултат узајамног деловања техничких и симболичких система (једног друштва) и животне средине – њиховог заједничког отиска на шири екосистем. Узрок савремених еколошких проблема, како разумемо Беркове увиде, јесте раскид релација између човека и његовог „околног света”; то је расцеп који нарушава целовитост „људског миљеа”, а који је дуализам модерне парадигме поставио као разлику између „природе” и „културе”²³.

За илустрацију новог, модерног става према природи који доноси ренесансна епоха, веома много говоре и реченице Николе Добровића, посвећене вртovima италијанске ренесансе: „Из непосредног додира са органским, структуралним и украсним својствима природе рађају се извесне представе, најпре апстрактне, о могућностима обликовања вртова, тј. вештачких исечака природе. [...] Слику природе човек ренесансе опојмљује ликовно изделаном представом врта, оног њеног вештачки створеног исечка који постаје виши израз његових потреба и друштвености.”²⁴ Слично

20 Berque, A. (2013) *Thinking Through Landscape*, Oxon: Routledge, pp. 53-63. Наслов оригинала: Berque, A. (2008) *La pensée paysagère*, Paris: Archibooks Bookstorming.

21 Исто, стр. 1-13, напомена 1, стр. 69.

22 Исто, стр. 53-63.

23 Ћоровић, Д. (2015) *Београд као европски град у деветнаестом веку: трансформација урбаног пејзажа*, докторска дисертација, Архитектонски факултет, Универзитет у Београду, Београд, стр. 36.

24 Dobrović, N. (1962) *Vrtovi Italije – Obnova vrtnе umetnosti*, Zbornik Arhitektonskog fakulteta, sveska 6, Beograd: Arhitektonski fakultet Univerziteta

као Добровић, однос према пејзажу који је донело модерно доба, Огистен Берк види као израз субјективистичког индивидуализма који сада у представама пејзажа надомешта психолошку и физичку одвојеност човека западне цивилизације од природе, од његове околине, чему припада и стварање тродимензионалних вртних аранжмана, као и дводимензионалних репрезентација пејзажа²⁵. Илустрације овог рада (слике 2-4) су разгледнице с приказима вртова Андре Ле Нотра (André Le Nôtre) у комплексу Дворца Версај (*Palais de Versailles*)²⁶, које су овде представљене јер рефлектују и Добровићев избор погледа на вештачке исечке природе, на француске правилне вртове настале у једном историјском и културном периоду као што је барок. Данас је, како пише Берк²⁷, важно питање могућности превазилажења одвојености човека и пејзажа и дистанце између теорије о пејзажу и размишљања кроз пејзаж, односно између човековог менталног света, човековог учинка у трансформацији предела, и самог пејзажа. Увид у Добровићеве белешке омогућава сагледавање његовог односа према природи, његовог размишљања кроз пејзаж, његовог теоретског промишљања односа човека и окружења. Посматрајући целокупно Добровићево дело, видимо да је код овог аутора однос између теорије архитектуре и урбанизма, планерске и пројектантске праксе, и истраживања историје архитектуре и трансформације простора кроз време, као што сазнајемо и проучавањем рукописних белешки у Архиву САНУ – на трагу могућег превазилажења расцепа у савременој западној цивилизацији између „природе” и „културе”, али и исто тако дуговечне супротности између схватања пејзажа као активности уређења и преобликовања земљишта по нарочитим правилима, и схватања пејзажа као представе, слике, приказа предела²⁸.

*Универзална урбанистика и
потенцијално просторно планирање*

Петнаест година после настанка рукописа и белешки у свесци *Уметност лепог баштованства*, а пола века пре него што је Берк објавио књигу *La pensée paysagère*, Добровић је написао, као што је већ речено, *Основе потенцијалног*

у Београду, стр. 5.

25 Verque, A. нав. дело, стр. 53-63.

26 Разгледнице Версаја се налазе у Заоставштини Николе Добровића у Архиву САНУ под сигнатуром 14878-33, и има их укупно 11.

27 Verque, A. нав. дело, стр. 53-63.

28 Stilgoe, J. R. (1980) *Landschaft and Linearity: Two Archetypes of Landscape*, *Environmental Review*, IV, 1, Oxford: Oxford University Press, pp. 2-17.

*просторног планирања*²⁹, научни рад, у којем даје визију простора као интегралног и интегришућег миљеа у којем се рефлектује свеобухватност једне друштвене заједнице и њене културе. На самом почетку овог списка, Добровић образлаже мисаоне подлоге просторног стваралаштва, које назива „ратом у миру”, који се заснива на „сазнањима и тековинама науке и открићима на пољу уметности”³⁰, и то на „дубоким слојевима обе наведене људске делатности”³¹. У овом раду, Добровић објашњава свој концепт потенцијалног просторног планирања, који је органски, јер извире из „материјалног бића природе и из живог бића друштвене заједнице”³². Такође, у овој студији он предлаже концепт просторног планирања које ће бити синтеза науке и уметности, и које ће бити засновано на „солидној мисаоној подлози и тачно утврђеним појмовима”³³, међу којима је, као први појам „интуиција”, а затим су ту наведени и: „идеја”, „материја”, „силе”, „објекти”, „енергије”, „простор”, „просторне енергије”, и друго. Добровић већ у то време увиђа да је „међусобни однос природе и човека поремећен до тачке критичности”³⁴; у доба кризе, овај аутор предвиђа појаву *Homo spatiosus*-а, односно „човека простора”, човека који неће бити одвојен од простора у којем живи и делује. „Просторни поредак је”, пише Добровић, „слика и прилика социјализованог друштвеног поретка”³⁵. Да је перспектива из које Добровић посматра целокупни проблем планирања простора, у ствари – пејзаж, односно критички потенцијал његове дуалне суштине, види се из дела овог излагања у којем наводи да ће потенцијално просторно планирање бити: „пластично вајање простора у свим могућим размерама”, настављајући: „Архитектура се преноси на саму природу. Она је превазишла саму себе. Вајање простора се одвија уз ефикасну заштиту природних лепота и људског стварања.”³⁶

29 Добровић, Н. *Урбанистичка граматика (Основи потенцијалног планирања, 1957)*.

30 Исто, стр. 21.

31 Исто.

32 Исто, стр. 50.

33 Исто, стр. 79.

34 Исто, стр. 80.

35 Исто.

36 Исто, стр. 82.



Слика 3 Панорама Версаја, разгледница, Editions d'Art "LYS"; извор: Архив Српске академије наука и уметности, Заоставштина Николе Добровића, сигнатура: 14878-33.

Израз „градски пејзаж” (нем., *Stadtlandschaft*) у терминологији географске науке појављује се двадесетих година прошлог века у Немачкој, где означава међусобни утицај и повезаност пејзажа и града³⁷. Као део немачке теорије урбаног планирања, али и географских проучавања пејзажа, односно културног пејзажа, *Stadtlandschaft*, постаје саставни део теоријских концепата с потпуно различитим политичким конотацијама, од конзервативних до прогресивних, који управо преко дефинисања односа према географским и културним одликама предела, мање или више експлицитно, изражавају и своје визије друштвеног устројства³⁸. Никола Добровић међу првима код нас, још 1954. године, пре излагања у Аранђеловцу, разматра концепт градског пејзажа³⁹, објашњавајући, његову вишедимензионалну природу као: „нову врсту просторности грађевних тијела и њихове пластике, шупље пластике између њих, архитектуре терена, зеленила и видика у једну органску смишљену композициону цијелину”⁴⁰. Могуће је да се на основу ове дефиниције стекне утисак да Добровић пејзаж схвата искључиво као пројектантски и обликовни алат и модел, међутим, он јасно ставља у корелацију постигнути квалитет простора са

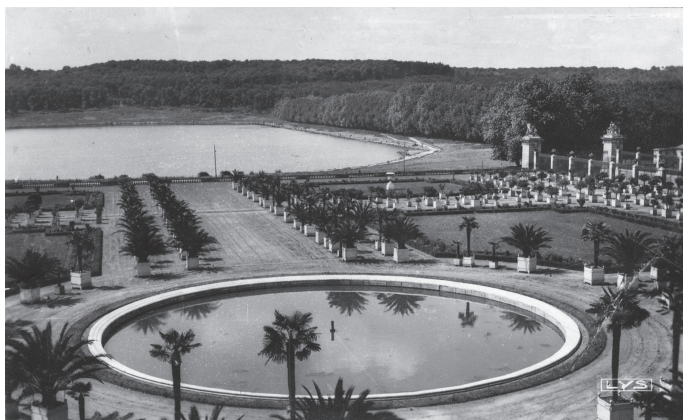
37 Ћоровић, Д. нав. дело, стр. 42-46.

38 Исто, стр. 42-46.

39 За Добровићево схватање градског пејзажа и однос овог појма са тадашњим европским тенденцијама у архитектури и урбанизму, видети: Благојевић, Јб. (2007) *Нови Београд: оспорени модернизам*, Београд: Завод за уџбенике / Архитектонски факултет Универзитета / Завод за заштиту споменика, стр. 104-118.

40 Dobrović, N. (1954) *Što je gradski pejzaž; Njegova uloga i prednost u suvremenom urbanizmu, Čovjek i prostor*, I, 20, Zagreb: Arhitekt, zadruga Društva arhitekata Hrvatske, str. 1, 3, цитат 1.

успостављеним друштвеним вредностима. Он пише у том истом чланку да простор: „схваћен и доживљен као органски склоп градских пејсажа, може бити одраз друштвених стремљења и духовности сувременог доба”⁴¹. У одломку, који нарочито истичемо у његовом чувеном чланку, сасвим се јасно види колико је Добровићев аспект схватања градског пејзажа, и пејзажа уопште, био савремен: „Простор израђен у свом интегралном протезању је збир највеће могуће просторне енергије, која се може у њега уклопити. И просторна енергија је, као свака стваралачка снага, уствари статички вид оних духовних вриједности, које се улажу у рјешавање постављеног задатка. Та се скривена просторна енергија ослобађа као моћан естетски доживљај и задовољавајућа функционална ствар, што је уосталом и природно при проматрању градског пејсажа”⁴². Добровић у наведеном чланку указује на различите аспекте размишљања о пејзажу и проучавања трансформације изграђене средине одређеног друштва, у контексту изражавања техника културних пракси које су му својствене, као и у посматрању пејзажа као значајног критичког чиниоца „у формирању културе”⁴³.



Слика 4 Оранжерџа у Версају, разгледница, *Editions d'Art "LYS"*; извор: Архив Српске академије наука и уметности, Заоставштина Николе Добровића, сигнатура: 14878-33.

Закључак

Кристоф Жиро (Christophe Girot), професор, архитекта и пејзажни архитекта, пише да је истраживање прошлости пејзажа изузетно важна фаза у процесу његове

41 Исто, стр. 3

42 Исто.

43 Исто.

регенерације⁴⁴. У теоријском дискурсу пејзажне архитектуре у Француској крајем двадесетог века, овај аутор уочава да супротстављени појмови „културе” и „природе” нису адекватно образложени нарочито са аспекта нових, комплекснијих односа ова два појма. Жиро пише да у то време теорија заостаје за праксом, јер се управо у пракси, а не у теорији, постављају нова питања, а појављују се и иновативни и критички приступи теми обнове предела, у којима се све више појављују тежње да се дотадашња делатност, која се углавном бавила ублажавањем еколошке девастације простора, као последице урбанизације, прошири новим нивоима, који подразумевају шири ракурс сагледавања постојећих проблема и односа „природа” / „култура”. Жиро даље развија питања у релацији с овом темом, наводећи увиде Огистена Берка о амбивалентности схватања појма *пејзаж*, који је условљен постајањем парадигматског модернистичког расцепа, у којем и саму „природу” посматрамо као објекат, раздвајајући је у два непомирљива модалитета: један који перцепирамо, односно *пејзаж* (фр., *le paysage*) и други из којег стичемо научне чињенице, који Берк назива *истином* (фр., *la vérité*)⁴⁵. У контексту могућности регенерације предела, али сигурно и превазилажења хијатуса између „природе” и „културе”, Кристоф Жиро закључује: „обнављање пејзажа почеће тек онда када будемо спремни да наша чула помиримо с нашом науком”⁴⁶, односно, како у наставку пише – када буду прихваћена оба начина размишљања која постоје у нашој култури.

Савремени теоретичари пејзажне архитектуре истичу да је сврха ове делатности да буде посвећена стварању и одржању корисне, здраве и привлачне изграђене и природне средине, али и да, истовремено, буде посвећена очувању и побољшању њихових иманентних „културних, еколошких и искуствених квалитета”⁴⁷. Овај рад посвећен је томе да се осветли и прикаже допринос који је у свом времену Никола Добровић, архитекта, урбанист, професор, али и теоретичар и историчар пејзажа, учинио за остварење, може се рећи, истог циља, али и могућности превазилажења фрагментарности савременог људског миљеа. Истовремено, овај кратак

44 Girot, Ch. Four Trace Concepts in Landscape Architecture, in: *Recovering Landscape, Essays in Landscape Architecture*, edited by Corner, J. (1999), New York Princeton Architectural Press, pp. 59-67.

45 Кристоф Жиро наводи увиде из поглавља Огистена Берка: Berque, A. A l'origine du paysage, in: *Les carnets du paysage*, ed. Mourier, P. F. (1998), Arles: Actes Sud, pp. 137-138. Cf.: Girot, Ch. нав. дело, стр. 67.

46 Girot, Ch. нав. дело, стр. 66, превод с енглеског: Д. Ћоровић.

47 Murphy, M. D. (2016) *Landscape Architecture Theory: An Ecological Approach*, Washington: Island Press, p. 5, превод с енглеског: Д. Ћоровић.

извод из различитих, можда и латералних, резултата Добровићевих размишљања о пејзажу и кроз пејзаж, у сагласју са савременим тежњама у овој области и процесом поновног успостављања и схватања целовитости значења предела – указује на могућност успостављања нових праваца истраживања, односно на стварање могућности за постављање нових питања.

ЛИТЕРАТУРА:

Благојевић, Љ. (2007) *Нови Београд: оспорени модернизам*, Београд: Завод за уџбенике / Архитектонски факултет Универзитета / Завод за заштиту споменика.

Влагојевић, Љ. (2015) *Itinerari: moderna i Mediteran. Tragovima arhitekata Nikole Dobrovića i Milana Zlokovića*, Београд: ЈП „Службени гласник” / Универзитет у Београду – Архитектонски факултет.

Berque, A. (2013) *Thinking Through Landscape*, Oxon: Routledge.
Наслов оригинала: Berque, A. (2008) *La pensée paysagère*, Paris: Archibooks Bookstorming.

Griot, Ch. Four Trace Concepts in Landscape Architecture, in: *Recovering Landscape, Essays in Landscape Architecture*, edited by Corner, J. (1999), New York: Princeton Architectural Press, pp. 59-67.

Добровић, Н. (н. д.) *Вртови, развитак вртова*, рукопис, Архив Српске академије наука и уметности, Заоставштина Николе Добровића, сигнатура: 14878-12.

Добровић, Н. (н. д.) *Уметност лепог баштованства*, рукопис, Архив Српске академије наука и уметности, Заоставштина Николе Добровића, сигнатура: 14878-13.

Добровић, Н. (н. д.) *Вртови, ренесанса, Италија*, рукопис, Архив Српске академије наука и уметности, Заоставштина Николе Добровића, сигнатура: 14878-14.

Добровић, Н. (н. д.) *Мешовити паркови*, рукопис, Архив Српске академије наука и уметности, Заоставштина Николе Добровића, сигнатура: 14878-15.

Dobrović, N. (1954) Što je gradski pejsaž; Njegova uloga i prednost u suvremenom urbanizmu, *Čovjek i prostor*, I, 20, Zagreb: Arhitekt, zadruga Društva arhitekata Hrvatske, str. 1-3.

Добровић, Н. (1987) *Урбанистичка графика (Основи потенцијалног планирања, 1957)*, приредио Новаковић, Б., Београд: Центар за мултидисциплинарне студије Универзитета.

Dobrović, N. (1962) *Vrtovi Italije – Obnova vrtne umetnosti*, Zbornik Arhitektonskog fakulteta, sveska 6, Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду.

Dobrović, N. (1965) *Savremena arhitektura 4, Misaone pritoke*, Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.

Ivanišin, K., Thaler, W. and Blagojević, Lj (2015) *Dobrović in Dubrovnik: A Venture in Modern Architecture*, Berlin: Jovis Verlag GmbH.

Крунић, С. и Перовић, М. Р., приређивачи (1998) *Никола Добро-вић: есеји, пројекти, критике*, Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду / Музеј архитектуре.

Милинковић, М. (2007) *Критичка пракса архитекта Николе До-бровића: Дубровачки период, 1934–1943*, магистарска теза, Архитектонски факултет, Универзитет у Београду, Београд.

Murphy, M. D. (2016) *Landscape Architecture Theory: An Ecological Approche*, Washington: Island Press.

Ћоровић, Д. (2015) *Београд као европски град у деветнаестом веку: трансформација урбаног пејзажа*, докторска дисертација, Архитектонски факултет, Универзитет у Београду, Београд.

Dragana Ćorović

University of Belgrade, Faculty of Forestry –
Department for Landscape Architecture and Horticulture, Belgrade

NATURE, LANDSCAPE, GARDEN:
CONTEMPLATIVE INFLUENCES ON THE WORK OF
NIKOLA DOBROVIĆ

Abstract

In the 1950s, Nikola Dobrović wrote about the concept of urban landscape, drawing explicit connections between the quality of space and the achieved social values. In explaining the polyvalent nature of urban landscape as “a new type of spaciousness of buildings and their plasticity, the hollow plasticity of the in-between spaces, architecture of the ground, greenery and the vistas in one organically designed composition whole”, Dobrović was among the first to study such issues in these parts of the world. This paper questions the outcomes of the theoretical postulates of his “spatial creativity” arising from his comprehensive understanding of the world as a whole: from nature to garden to landscape, i.e. translated into urban reality: from urban space to urban greenery to urban landscape. This article contains an extract from the informal notes of Nikola Dobrović, written in his notebooks, from the author’s legacy in the Archives of the Serbian Academy of Sciences and Arts in Belgrade, as well as part of the visual material, that is, photographs and visual representations of the Versailles Palace Gardens, also found in Dobrović’s Fund in the same Archives. These sources are to be considered throughout the process of understanding the origins of the architect’s spatial concepts.

Key words: *Nikola Dobrović, nature, (urban) landscape, universal urbanism*